

QISHLOQ XO‘JALIGI YERLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA YER MONITORINGINING AFZALLIGI

Jumanov Bekzod Norboyevich

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti.

Abdiraxmatov Nuriddin Abdiraxmatovich

Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti.

Annotatsiya: Maqolada yer monitoringining dolzarbligi, ayniqsa uning qishloq xo‘jaligi yerlaridan foydalanish samaradorligini oshirishda yer monitoringining afzalligi, uni olib borish va yuritish ishlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: pichanzorlar, yaylovlar, bo‘z yerlar, ko‘p yillik daraxtzorlar (bog‘lar, tokzorlar, tutzorlar, mevali daraxt ko‘chatzorlari, mevazorlar va boshqalar), melioratsiya, tuproqlar.

O‘zbekiston Respublikasi o‘z mustaqilligiga erishganidan so‘ng siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa yo‘nalishlarda keng qamrovli islohatlar o‘tkazishga kirishildi. Xususan yer resurslaridan samarali foydalanish tamoyillariga alohida e‘tibor qaratildi. Chunki yer, xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlari tizimida va qishloq xo‘jalik mahsulotlarini yetishtirishda asosiy vosita hamda manbaa hisoblanadi. Shu bois u aholi hayoti, faoliyati va farovonligida birinchi darajali ahamiyat kasb etadi.

Xalqimiz agrar sohasini har tomonlama rivojlantirish ko‘p jihatdan qishloq xo‘jaligi yerlaridan samarali va oqilona foydalanish bilan chambarchas bog‘liqdir. Qishloq xo‘jaligi yerlaridan samarali foydalanish, uni muhofaza qilish va kelajak avlod uchun asl holida qoldirish ko‘p jihatdan unga bo‘lgan munosabatlarda o‘z aksini topadi. Qishloq xo‘jaligi maqsadlarida foydalanish ko‘zda tutilgan barcha yerlar, xalq xo‘jaligini qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga tobora o‘sib borayotgan

ehtiyojlarini qondirish maqsadida yer islohoti va qishloq xo‘jaligi islohoti talablariga muvofiq qishloq xo‘jaligi yuritish faoliyati bilan shug‘ullanuvchilar tomonidan foydalaniladi. Shu sababli, agrar sektorni tubdan isloh qilish va iqtisodiyotni erkinlashtirish, yangilash jarayonlarini jadallashtirish, qabul qilingan yer qonunchiligi hujjatlari asosida qishloq xo‘jaligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish va takomillashtira borish, bu jarayonda bozor iqtisodiyoti talablariga mos keladigan zamonaviy texnika va texnologiyalardan foydalanish iqtisodiyotning asosiy omili va manbaiga aylanmoqda.

Qishloq xo‘jaligi ehtiyojlari uchun berib qo‘yilgan yoki ana shu maqsadlar uchun belgilangan yerlar qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlar hisoblanadi. Ushbu maqsadlar uchun mo‘ljallangan yerlar qishloq xo‘jaligini yuritish uchun zarur bo‘lgan qishloq xo‘jaligi yerlari va daraxtzorlar, ichki xo‘jalik yo‘llari, kommunikatsiyalar, o‘rmonlar, yopiq suv havzalari, binolar, imoratlar va inshootlar egallagan yerlarga ajraladi.

Shuningdek, haydaladigan yerlar, pichanzorlar, yaylovlar, bo‘z yerlar, ko‘p yillik daraxtzorlar (bog‘lar, tokzorlar, tutzorlar, mevali daraxt ko‘chatzorlari, mevazorlar va boshqalar) egallagan yerlar ham qishloq xo‘jaligi yerlari jumlasiga kiradi.

Respublikada qishloq xo‘jaligi korxonalarini va tashkilotlarining soni fermer xo‘jaliklari bilan birgalikda olganda, 2022 yil 1 yanvar holatiga ko‘ra, 166977 ta bo‘lib, ularga biriktirib berilgan yerlarning umumiy yer maydoni 27148,5 ming gektarni, shu jumladan qishloq xo‘jalik yer turlari maydoni 22116,1 ming gektarni, shundan 3694,9 ming gektari sug‘oriladigan yerlarni tashkil qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi hududining 44,7 foizini qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlar egallagan bo‘lib, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishda asosiy vosita hisoblanadi. Respublika hududida qishloq xo‘jaligi maqsadlariga mo‘ljallangan yerlarning taqsimlanishi tabiiy iqlim omillariga binoan belgilanadi [1].

Yer fondi toifalaridan ayniqsa qishloq xo‘jaligiga mo‘ljallangan yerlardan samarali foydalanishni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, mazkur yerlarni muhofaza qilish

choralarini ishlab chiqishda yer monitoringi muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksining 14-moddasi, Vazirlar Mahkamasining 2000 yil 23 dekabrda “O‘zbekiston Respublikasida Yer monitoringi to‘g‘risidagi Nizomni tasdiqlash haqida”gi 496-sonli qarorida yer monitoringining maqsadlari, vazifalari aniq qilib belgilab berilgan. Mazkur qaror asosida O‘zbek davlat yer tuzishni ilmiy-loyihalash instituti tomonidan manfaatdor vazirliklar, davlat qo‘mitalari va idoralar ishtirokida yerlarning holatini tezkor va muntazam kuzatish ishlarini amalga oshiruvchi, tadqiqotlar o‘tkazuvchi, xaritalovchi barcha korxonalar va tashkilotlar tomonidan ish yuritishni takomillashtirish maqsadida “O‘zbekiston Respublikasida Yer monitoringini yuritish uslubi” ishlab chiqilib, talabdagi vazifalar bajarilib kelinmoqda.

Ushbu qaror va uslubda qo‘yilgan talab va vazifalarni amalga oshirishda yer monitoringiga yagona umumdavlat nuqtai nazaridan yondoshishni ta‘minlash, yer fondidagi o‘zgarishlar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar ba‘zasini yaratish, uni yuritish uslub va vositalarini takomillashtirish, o‘rganish hamda o‘zaro uzviy bog‘liq holda olib borishni tashkil etish maqsadida manfaatdor vazirliklar, davlat qo‘mitalari va idoralar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi idoralararo Kengash tashkil qilindi.

Yer monitoringi O‘zbekiston Respublikasi Yer resurslari davlat qo‘mitasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi xuzuridagi Geodeziya, kartografiya va davlat kadastri bosh boshqarmasi va O‘zbekiston Respublikasi Davlat tabiatni muxofaza qilish qo‘mitasi tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Davlat arxitekturasi va qurilish qo‘mitasi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi Xuzuridagi gidrometeorologiya Bosh boshqarmasi, O‘zbekiston Respublikasi Davlat biologiya va mineral resurslar qo‘mitasi, O‘zbekiston Respublikasining boshqa manfaatdor vazirliklari va idorlari ishtirokida amalga oshiriladi. Vazirliklar va idoralar faoliyatini muvofiqlashtirish, Yer monitoringi ma‘lumotlarini umumlashtirish O‘zbek davlat yer tuzishni ilmiy-loyihalash instituti tomonidan amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasining barcha yerlari, ularning huquqiy rejimi, foydalanilish maqsadi va xarakteridan qat’iy nazar, monitoring obyekti hisoblanadi. Yer monitoringi yer fondi toifalariga muvofiq yerlardan foydalanish maqsadini hisobga olgan holda olib boriladi.

Yer monitoringini o‘tkazishda zarur axborotlarni olish uchun quyidagilar qo‘llaniladi:

masofadan turib zondlash (aerokosmik suratga olish va kuzatishlar);

yerda suratga olish va kuzatish;

fond materiallari.

O‘zbekiston Respublikasida joriy etilayotgan yer monitoringi barcha yer fondining mavjud xolati to‘g‘risida, uni baxolash, o‘z vaqtida sifat va miqdor o‘zgarishlarini aniqlash, yerdan foydalanishda ro‘y berishi mumkin bo‘lgan salbiy oqibatlarni bartaraf qilish bo‘yicha kuzatuvlar tizimini o‘z ichiga oladi.

Yer monitoringining mazmuni yer fondi holatini maxsus tashkil etilgan muntazam kuzatishlar (suratga olish, tekshirish va qidiruv)dan, shuningdek, yerga egalik qilish, yerdan foydalanish, ekinzorlar, dalalar, uchastkalar, manzara-ekologiya komplekslarining holati; yerlar unumdorligining o‘zgarishiga, ularning tanazzuli va destruksiyasi (aridizatsiya va cho‘llanishi, suv, irrigatsiya va shamol eroziyasi, chirindi miqdori o‘zgarishi, tuproq tarkibining o‘zgarishi, ohakliligi, begona o‘t bosganligi, sho‘rlanganligi, qishloq xo‘jaligi yerlarining o‘t bosganligi, yerlarning pestitsidlar, og‘ir metallar, radionuklidlar va boshqa toksik moddalar, sanoat, maishiy va boshqa chiqindilar bilan ifloslanishi)ga ta’sir qiluvchi jarayonlar (omillar); tabiiy ozuqabop o‘tlar qoplami holatining o‘zgarishi (o‘simliklar tarkibi, tuzilishi, hosildorligi, sifati va to‘yimliligining o‘zgarishi) bilan bog‘liq jarayonlar; daryolar qirg‘oqlarining, Orol dengizi, ko‘llar, suv omborlari, irrigatsiya va gidrotexnika inshootlarining holati; jarliklar va o‘pqnlar, o‘pirilishlar, sel oqimlari, zilzilalar, suv toshqinlari, “degishlar”, karst, yer cho‘kishi, boshqa ekzogen va endogen jarayonlar va antropotexnogen hodisalar tufayli paydo bo‘lgan jarayonlar; shuningdek boshqa

sanoat obyektlari yerlarining holati haqidagi o'zgarishlarini aniqlash, baholash va prognozlashdan iboratdir [2].

Yerdan foydalanish samaradorligi ilmiy asoslangan xolda yer resurslaridan foydalanishni tashkil qilishga asoslanadi. Tashkiliy tadbirlar obyektiv ravishda iktisodiy konunlarga buysingan xolda ijobiy samaralar berishi mumkin. Yer monitoringini yuritish uchun turli xil tasvirlar, kidirishlar, taftish qilish (topografo-geodezik, tuproqning, geobotaniqli, agrokimyoviy, meliorativli, shaxa kurilishi va boshqalar); maxsus kuzatishlar (toglardan kuchib yigilgan kor uyumi, sel toshkini, gliyatsiologli, radiologichli va boshqalar); kosmik tasvir va kuzatish, balandda uchadigan samalyotlar bilan tasvirga tushirish, kuzatish va kichik aviatsiya vositasi yordami bilan yer ustidan tasvirga olish va kuzatish; shuningdek fondli dalillardan foydalanish [3].

Yerdan foydalanish muammolarini hal etishda yer munosabatlarining asosiy tarkibiy qismi – yer monitoringi katta ahamiyatga ega. Chunki yer monitoringidan yer solig'i miqdorini belgilash, hosildorlikni rejalashtirish, yerlarni noqishloq xo'jalik maqsadlari uchun ajratishni asoslash, fermer xo'jaliklari va boshqa qishloq xo'jaligi mahsuloti yetishtiruvchilarning yer uchastkalari meyoriy qiymatlarini (qiymat bahosi) aniqlash, qishloq xo'jalik korxonalarining xo'jalik faoliyatini tahlil qilish, yerdan samarali va oqilona foydalanishni rag'batlantirish, yer uchastkalaridan belgilangandan boshqa maqsadlarda foydalanilganda, bir yil mobaynida foydalanilmaganda va samarasiz foydalanilganda yerga bo'lgan huquqni bekor qilish va jarima sanksiyalarini qo'llash, tuproq resurslarini ifloslanish va tanazzuldan saqlash, tuproq unumdorligini saqlash, qayta tiklash va oshirish kabi maqsadlarda foydalaniladi.

Monitoring ishlarini bajarish davomida tuproqlarning holati bo'yicha tizimli kuzatuvlar tashkil etiladi. Natijada qishloq xo'jalik yerlari tuproqlarining holati hamda ularda kechayotgan jarayonlar yo'nalishi va jaddalligi aniqlanib, salbiy jarayonlarning oldini olish, oqibatlarini bartaraf qilish bo'yicha tegishli tavsiya va

chora-tadbirlar belgilanib, o‘tkazilgan ishlarni yakuni bo‘yicha ma’lumotlar ishlab chiqarishda foydalanishlari uchun mahalliy hokimiyat organlariga taqdim etilada.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, yer fondidagi o‘zgarishlarni o‘z vaqtida aniqlash uchun uning holatini kuzatib borish, yerlarga baho berish, salbiy jarayonlarning oldini olish va oqibatlarini tugatish, yer tuzishni, davlat yer kadastri yuritilishini, yerdan foydalanishni, yer fondidan belgilangan maqsadda va oqilona foydalanish, yerlarni muhofaza qilish ustidan davlat nazoratini amalga oshirilishi hamda axborot bilan ta’minlash imkoniyatlari yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining yer resurslari holati to‘g‘risidagi milliy hisobot. Toshkent 2018.
2. O‘zbekiston Respublikasining yer kodeksi. Toshkent, 1998. 97 b.
3. Q.R.Raxmonov. Yer monitoringi. Toshkent 2013. 16 b.